

4. Націоналізм : Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. - К. : Юніверс, 2000. - 872с.
5. Потебня А.А. Мысль и язык / А.А. Потебня // Слово и миф. – М. : Наука, 1989. – С.1-200.
6. Препотенська М.П. Екзистенційні виміри риторики : Автореф. дис... канд. філософ. наук : спец. 09.00.04 – Філософська антропологія, філософія культури / М.П. Препотенська ; Ін-т філос. ім. Г.С.Сковороди НАН України. — К., 2006. — 20 с.
7. Nahirny V., Fishman J. American Immigrant Groups: Ethnic Identification and the Problem of Generations // Theories of Ethnicity: A Classical Reader/ Ed. By Werner Sollors. – New York: New York University Press, 1996. - P. 266 – 281.

REFERENCES

1. Vygotskij L.S. Myshlenie i rech' : psihologicheskie issledovanija / L.S. Vygotskij ; red. G.N. Shelogurova ; Hudozh. I.E. Smirnojov. – М. : Labirint, 1996. – 416 p.
2. Kazakova T.V. Specifika zhurnalistikoznavchogo vivchennja seredn'ovichnoyi propovidi: postanovka problemi / T.V. Kazakova // Elektronnij resurs : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1538>
3. Kompanceva L. F. Principi sugestivnoyi lingvistiki v internetnij komunikaciji / L.F. Kompanceva // Filologichni nauki. – 2013. – Kniga 3. – P. 13-20.
4. Nacionalizm : Antologija / Uporjad. O. Procenko, V. Lisovij. - K. : Junivers, 2000. – 872 p.
5. Potebnja A.A. Mysl' i jazyk / A.A. Potebnja // Slovo i mif. – М. : Nauka, 1989. – P.1-200.
6. Prepotens'ka M.P. Ekzistencijni vimiri ritoriki : Avtoref. dis... kand. filosof. nauk : spec. 09.00.04 – Filofs'ka antropologija, filosofija kul'turi / M.P. Prepotens'ka ; In-t filos. im. G.S.Skovorodi NAN Ukrayini. — К., 2006. — 20 p.
7. Nahirny V., Fishman J. American Immigrant Groups: Ethnic Identification and the Problem of Generations // Theories of Ethnicity: A Classical Reader/ Ed. By Werner Sollors. – New York: New York University Press, 1996. - P. 266 – 281.

УДК 316.356.2 : 37.018.262 : 159.924.7 : 159.922.7

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ СІМ'Ї У ПЕРІОД НАРОДЖЕННЯ ДИТИНИ

Лещенко О.Г., к.пед.н., ст. викладач

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна

leon22a@mail.ru

Автор статті розглядає особливості функціонування сім'ї у період народження дитини. Було визначено основні завдання сім'ї на цій стадії, проблеми, з якими стикається сім'я при народженні дитини. У статті було зроблено такі акценти: на визначення поняття „сім'я в кризовій ситуації”, змін у житті сім'ї при появі першої дитини; на виділення ознак кризи сім'ї на цій стадії. Методику дослідження сім'ї у період народження дитини було розроблено з урахуванням основних показників сімейної системи: згуртованість, внутрішні і зовнішні межі сім'ї, рольова взаємодія. У статті було визначено методи, що спрямовані на оцінку: сімейної структури; системи міжособистісних стосунків і характеру комунікацій в сім'ї; рольової структури сім'ї; подій, що передують кризі сім'ї; міри задоволеності чи незадоволення шлюбом; соціально-психологічної сумісності подружжя в сім'ї.

Ключові слова: сімейний цикл, сім'я у кризовій ситуації, сім'я в період народження дитини.

МЕТОДИКА ИССЛЕДОВАНИЯ СЕМЬИ В ПЕРИОД РОЖДЕНИЯ РЕБЕНКА

Лещенко Е.Г.

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

leon22a@mail.ru

Автор статьи рассматривает особенности функционирования семьи в период рождения ребенка. Определены основные задачи семьи на этой стадии, проблемы, с которыми сталкивается семья при рождении ребенка. В статье сделаны следующие акценты: на определении понятия „семья в кризисной ситуации”, изменений в жизни семьи при появлении первого ребенка; на выделении признаков кризиса семьи на этой стадии. Методика исследования семьи в период рождения ребенка разработана автором с учетом основных показателей семейной системы: сплоченность, внутренние и внешние границы семьи, ролевое взаимодействие. В статье определены методы оценки таких элементов: семейной структуры; системы межличностных отношений и характера коммуникаций в семье; ролевой структуры семьи; событий, предшествующих кризису семьи; степени удовлетворенности или неудовлетворенности браком; социально-психологической совместимости супругов в семье.

Ключевые слова: семейный цикл, семья в кризисной ситуации, семья в период рождения ребенка.

INVESTIGATING OF FAMILY NEEDS AND FUNCTIONING AFTER THE BIRTH OF THE CHILD

Leshchenko O.G.

Zaporizhzhya national university, Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

leon22a@mail.ru

The author of the article investigates peculiarities of family functioning in the period following after the birth of the child. Basic family needs, problems faced when the child is born are defined. The author identifies the ways needed to assist the family during this time: new born care and new role models' mastery; adaptation to a long period of child care; encouraging the growth of the child, and ensure its safety and parental authority; approval personal and family goals. There is made an attempt to give a brief definition of the family in crisis, to explore signs of a family in crisis, to describe changes in family life during this period. The author of the article outlines the main characteristics in the period following after the birth of the child: the rejection of the new roles (father and mother) and related obligations; reducing the level of cohesion due to the distancing of spouses due to pregnancy and concentration of mother to child; the grow tension in married couple, that is reflected in the conflicts, mutual insults and claims, in the feeling of own loneliness, in the jealousy from one partner (usually the father); there are no contacts with the members of parental families in this period, or there are many contacts with them, that, in turn, could face a situation „stolen motherhood”; dysfunction of sexual relations of the couple. Such signs may to lead to the crisis in the family. The family in crisis is a category of the family, which under the influence of internal or external factors adverse economic, social, psychological circumstances, or there is social isolation, temporarily cannot execute of the parental responsibilities for the upbringing of their children or to properly care for them. The family harmony depends on emotional maturity of a young parental couple. Certain criteria make up an assessment tool to investigate family structure (family adaptation and family cohesion), interpersonal relationships and specifics of communication in the family. Further on family structure, family history, stages of family development, patterns of relationships that are transferred from generation to generation, and events that have led to this crisis in the family, the degree of satisfaction or dissatisfaction with marriage, social and psychological matching of the spouses in the family are discussed.

Key words: family cycle, family in crisis, family functioning after the birth of the child.

Сім'я є першоосновою духовного, економічного та соціального розвитку суспільства. Вона, як соціальний інститут, задає нормативи існування людей у соціумі і впливає на всі процеси суспільного життя. Сім'я є головним осередком виникнення особистості дитини, її соціалізації, що дозволяє їй у подальшому житті зберігати свою ідентичність, єдність проявів у різноманітних ситуаціях і спільнотах. У процесі свого розвитку сім'я проходить стадії життєвого циклу, що пов'язані з її створенням, появою нових членів сім'ї, „виходом” старих. Мають місце певні зміни фізичного віку кожного із членів сім'ї та відповідні до них зміни стадій психічного розвитку. Усі ці події та зміни стають безпосередніми чинниками, що надають сім'ї можливість у тій чи іншій послідовності та поступовості пройти увесь шлях від початку до кінця її життєвого циклу. Такі зміни у складі сім'ї спричиняють виникнення критичних, кризових ситуацій, що суттєво змінюють її рольове функціонування. Сім'я, яка

переживає кризу й не може з нею впоратися, перестає виконувати властиві для неї функції, зокрема функцію соціалізації дітей, матеріальної та морально-психологічної взаємодопомоги. Таке становище сімей вимагає від держави надання допомоги з метою покращення їхньої життєдіяльності.

Підтримка сімей у вирішенні їхніх проблем реалізується мережею соціальних інституцій (центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, кризові центри, центри соціальної допомоги населенню, громадські організації тощо). Проте досвід роботи більшості цих структур спрямований, у першу чергу, на подолання наслідків сімейного неблагополуччя. Такий стан справ вказує на те, що, важливо робити акцент не лише на подоланні проблем, а саме на ранньому втручанні задля профілактики сімейної дисфункціональності, тобто на зосередженні уваги держави на усіх без винятку сім'ях відповідно до їх потреб.

Мета статті – визначити особливості функціонування сім'ї в період народження дитини та розробити методику дослідження її життєдіяльності на цьому етапі.

Проблема становлення сім'ї, особливості її функціонування, виховання дітей у сім'ї, кризові періоди на шляху її розвитку – це надзвичайно важливі питання, що є актуальними й у ХХІ ст. Дослідження життєвого циклу сім'ї та класифікації його стадій було розкрито у працях таких вчених як Дж. Браун, А. Варга, Є. Дюваль, О. Єрмусевич, Т. Зінкевич-Куземкіна, Д. Крістенсен, З. Кісарчук, К. Мак Голдрінг, М. Ніколс, Г. Навайтіс, Н. Оліфірович, А. Сисенко, Р. Шварц, Дж. Хейлі, А. Черніков, Л. Шнейдер. Зміст психологічної та соціально-педагогічної роботи з сім'єю розкривається в дослідженнях Т. Алексєєнко, Ю.Альошиної, О. Безпалько, І. Братусь, Л. Буніної, Дж. Домініана, Л. Кузнецової, О. Холостової, О. Бодальова, В. Століна, І. Трубавіної та інших вчених.

Функціонування сім'ї обумовлене проходженням нею різних стадій розвитку. Сімейні цикли – це стадії сімейного циклу, що характеризують якісний стан (своєрідність) сім'ї на певному часовому етапі її розвитку [6, с.259].

Аналіз класифікацій життєвого циклу сім'ї свідчить про виділення різних основ щодо формування стадій. Перший підхід: як основна ознака виступає наявність чи відсутність дітей в сім'ї та їхній вік. Так, Є. Дюваль, К. Мак Голдрінг та ін. виділяють такі стадії життєвого циклу: 1) позасімейний стан: неодружені і незаміжні люди, що не створили своєї сім'ї; 2) сім'я подружжя; 3) прийняття в сім'ю нової особистості; 4) сім'я з маленькими дітьми; 5) сім'я з підлітками; 6) вихід дітей, що подорослішали, з сім'ї; 7) сім'я на пізній стадії розвитку [1].

Другий підхід: як основна ознака виступає тривалість перебування подружжя в шлюбі. Вчені В. Сисенко, Г. Навайтіс розглядають: 1) зовсім молодий шлюб - від 0 до 4-5 років спільного життя; 2) молодий шлюб - від 5 до 9 років; 3) середній шлюб - від 10 до 19 (або 6-14) років; 4) подружжя зрілого віку - від 15 до 25 років; 5) подружжя похилого віку - більше 20-25 років спільного життя [1].

Зміст кожної стадії життєвого циклу складають ті завдання, які вирішує сім'я. Завершення однієї стадії та початок іншої стають для сім'ї перехідним періодом, коли перед її членами постають нові завдання, що обумовлюють необхідність перебудови взаємовідносин. Неуспішність переходу може спричинити нестабільність у наступній фазі. Саме у перехідний період сім'я може потребувати підтримки з боку фахівців у зв'язку з неможливістю пристосуватися до нової ситуації [9, с. 332-334]. Невирішеність сім'єю проблем на попередніх стадіях її розвитку з часом унеможлиблює її функціонування.

Американські вчені Е. Дюваль та Р. Хіл виділили два закони функціонування сім'ї як динамічної системи: закон гомеостазу (коли кожна сімейна система прагне зберегти свій актуальний стан, залишитися в певному моменті розвитку) та закон гетеростазу (розвитку) (коли кожна сімейна система повинна пройти свій життєвий цикл – певну послідовність зміни стадій) [4, с.12]. Кризу можуть викликати різні явища: народження і смерть члена сім'ї, рап-

това хвороба, інвалідизація, зростання та старіння, знаходження нових цінностей. Симптоми кризи виникають при переході від однієї стадії до наступної.

Криза (у перекладі з грецької мови – рішення, боротьба, дисбаланс, втрата рівноваги, можливість) – це ситуація, подія, коли людина стикається з перешкодою на шляху здійснення важливих життєвих цілей, і цю перешкоду не можна подолати деякий час за допомогою звичних методів розв'язання проблем. На противагу поняттю „криза” вживають термін „гомеостаз” (врівноваженість, контрольованість, збалансованість). Далі настає період дезорганізації і вибуху, впродовж якого людина намагається розв'язати проблему [7, с.227].

Відповідно до теми нашого дослідження, значну увагу слід приділити стадії життєвого циклу сім'ї, пов'язаної з народженням першої дитини. Стадія народження дітей у сім'ї, за З. Кісарчуком – „Експансія”, охоплює час від народження першої дитини в сім'ї до народження останньої – сім'я з маленькими дітьми. Структуру сімейної системи відтепер складають дві підсистеми: молоді батьки і малі діти.

Якщо у розширеній сім'ї, згідно з Л. Шнейдер, розмиті кордони підсистем і погано визначені сімейні ролі й обов'язки (нерозв'язаність завдань попередньої стадії), то народження дитини додає усій організації ще більшої неясності і заплутаності. У такій сім'ї незрозуміло, хто фактично (функціонально) є мамою, а хто — бабусею, хто є сином, хто — батьком, а хто — дідусем. Особливо це характерно для ситуацій, коли молода сім'я не є повною, і проживає з батьківською сім'єю, наприклад, тільки молода мати з дитиною. Якщо ж кордони батьківської сім'ї і молодій сім'ї чітко визначені, або остання проживає окремо, то народження дитини часто стає приводом і фактом об'єднання двох сімей.

Вчені виділяють такі завдання, що постають перед сім'єю на цій стадії [1, с. 201-203]: самовизначення подружжя як батьків, збереження особистих кордонів та формування кордонів батьківської і дитячої підсистем, збереження гармонії у стосунках між чоловіком і дружиною поряд із їх стосунками як матері і батька з дітьми, узгодження позицій батька й матері у вихованні дітей, регулювання стосунків між дітьми, співвідношення і узгодження правил сім'ї з правилами соціальних інституцій.

Дослідники психології сімейних криз Н. Оліфірович, Т. Зінкевич-Куземкіна та ін., серед завдань розвитку сім'ї на цій стадії виділяють такі: 1) догляд за маленькою дитиною; 2) перебудова структури сім'ї у зв'язку з появою дитини; 3) адаптація до тривалого періоду догляду за дитиною; 4) заохочення зростання дитини та забезпечення її безпеки і батьківського авторитету; 5) узгодження особистісних та сімейних цілей [4, с.13].

Про успішність проходження сім'єю цієї стадії свідчать основні показники сімейної системи: згуртованість, внутрішні і зовнішні межі сім'ї, рольова взаємодія [4, с.22].

Поява першої дитини, на думку різних вчених, є чинником, що призводить до таких серйозних змін у житті сім'ї:

- 1) зміна життєвого устрою, фінансові витрати, підвищена напруженість і конфлікти з приводу розподілу обов'язків і дотримання певного порядку (Г. Крайг, А. Россі);
- 2) посилення статево-рольової диференціації батьків: чоловік більше орієнтований на події, що відбуваються поза сім'єю, виконуючи інструментальну роль, а дружина відповідає за все, що відбувається усередині будинку, виконуючи традиційно жіночу експресивну роль (Ю. Альошина);
- 3) переорієнтація професійних потреб у жінок (перевага потреби в материнстві над потребою у професійній діяльності) та чоловіків (з'являється потреба в підвищенні професійної кваліфікації задля збільшення заробітної плати) (І. Дементьєва, Г. Крайг);
- 4) зменшення вільного часу, який проводиться подружжям спільно: може призводити до погіршення якості міжособистісного спілкування, збільшення конфліктів в сім'ї (А. Варга, Г. Крайг).

Вчені (Т. Андреева, І. Трубавіна) виділили основні проблеми сім'ї на стадії народження дитини: складнощі у взаємостосунках подружжя (проблеми віддаленості, ревності, зрада, сексуальні дисгармонії); труднощі структурної перебудови, перерозподілу функцій та ролей у зв'язку з появою сімейних підсистем; криза встановлення нових правил, кордонів, територій, „інтервенція” бабусь і дідусів, міжпоколінні конфлікти; труднощі дітей, пов'язані з відвідуванням дитячого садка чи навчанням у школі; дефіцит самореалізації у дружини, ризик фіксації жінки в ролі матері.

Криза цієї стадії полягає в засвоєнні подружжям батьківських ролей і прийнятті факту появи в сім'ї нової особистості.

Сім'я в кризовій ситуації (сім'я в кризі) - це категорія сім'ї, у якій під впливом внутрішніх або зовнішніх факторів склалися несприятливі економічні, соціальні, психологічні обставини, або існує соціальна ізоляція, що тимчасово заважають виконувати батьківські обов'язки з виховання своїх дітей або належним чином піклуватися про них [7, с.227].

Деякі фахівці вважають, що криза може стати постійною (тривалою), коли події, що викликають кризовий стан, повторюються постійно і сім'я вичерпує внутрішні ресурси, опору. У такому випадку сім'я часто входить у стан адаптації (або квазі-адаптації) до кризи: стан, коли важливі потреби не задовольняються, стає для сім'ї нормальним [7].

Вивчення сім'ї, що переживає кризу – це встановлення зв'язків, що сформувалися усередині сім'ї та з оточенням, при взаємодії членів сім'ї один із одним. Детальне вивчення допомагає розробити перспективну програму роботи із сім'єю з метою налагодження процесу її функціонування.

Ми погоджуємося із думкою М. Гуліної про те, що стадія народження дитини в сім'ї відноситься до найбільш стресогенних: подружжю доводиться перебудовувати усю систему стосунків так, щоб включити до неї новонародженого члена сім'ї, а також доводиться засвоювати нові ролі „матері” і „батька”. І результатом невдачі в подоланні цієї кризи дуже часто стає розлучення. Недаремно показники частоти розлучень у певні роки шлюбу мають вигляд U-образної кривої, вершини якої припадають на перші роки шлюбу (у той час, коли тільки-но з'являються діти) і шлюби зі стажем від 17-18 років (коли діти вже виросли) [2].

Учені Н. Оліфірович, Т. Зінкевич-Куземкіна виділили такі ознаки кризи сім'ї на стадії появи дитини: „неприйняття нових ролей (батька і матері) і пов'язаних з ними зобов'язань; зниження рівня згуртованості за рахунок дистанціювання подружжя, обумовленого вагітністю і концентрацією матері на дитині; зростання напруги у подружній парі, що виражається в періодичному виникненні конфліктів, взаємних образах і претензіях, у переживаннях власної самотності, ревнощях у одного з партнерів (частіш за все батька); практично повна відсутність контактів з членами батьківських сімей у цей період або надмірна кількість контактів з ними, що, у свою чергу, може загрожувати ситуацією „вкраденого материнства”; дисфункція сексуальних стосунків в подружній парі” [3, с. 22].

Теоретичне вивчення проблеми кризи в сім'ї на етапі народження дитини, виділення її характеристик, особливостей перебігу та наслідків, стало підґрунтям для розробки методики дослідження сім'ї в період народження дитини.

Розробка методики дослідження вимагала реалізації основних завдань: 1) визначити показники дослідження сім'ї у період народження дитини; 2) підібрати методи діагностики цих показників.

Ми визначили основні показники сімейної системи, які засвідчують успішне проходження сім'єю періоду народження дитини – це згуртованість, внутрішні і зовнішні межі сім'ї, рольова взаємодія. Підбір методів здійснювався з урахуванням зазначених показників.

Мета діагностичної методики – визначити особливості функціонування сім'ї на етапі народження дитини. Задля досягнення цієї мети нами було підібрано такі методи: Опитувальник „Шкала сімейної адаптації і згуртованості”(FACES - 3); Тест „Сімейна соціограма”; Опитувальник „Сімейні ролі”; Методика „Генограма”; Опитувальник задоволеності шлюбом; Опитувальник „Рольові очікування і прагнення в шлюбі” (РОП).

Опитувальник „Шкала сімейної адаптації і згуртованості” (FACES - 3) (автори Д. Олсон, Дж. Портнер, І. Даві) є одним з найбільш відомих стандартизованих методів, що спрямовані на оцінку сімейної структури. В основі створення методики лежить „циркулярна модель” („кругова модель”) Д. Олсона. Ця модель включає оцінку двох основних параметрів структури сім'ї, представлених графічно в „циркулярній моделі”: сімейної згуртованості і сімейної адаптації. Сімейна згуртованість - це міра емоційного зв'язку між членами сім'ї: при максимальній вираженості цього зв'язку вони емоційно взаємозалежні, при мінімальній - автономні і дистанційовані одне від одного. Сімейна адаптація - характеристика того, наскільки гнучко або, навпаки, ригідно здатна сімейна система пристосовуватися, змінюватися при дії на неї стресорів [4].

Д. Олсон розрізняє чотири рівні сімейної згуртованості - від екстремально низького до екстремально високого. Вони отримали такі назви: роз'єднаний, розділений, пов'язаний і зчеплений. Аналогічно діагностують чотири рівні сімейної адаптації: ригідний, структурований, гнучкий і хаотичний. Автори цього опитувальника виділяють помірні (збалансовані) і крайні (екстремальні) рівні сімейної згуртованості і адаптації і вважають, що саме збалансовані рівні – це показник успішності функціонування системи сім'ї. Для сімейної згуртованості такими рівнями є розділений і пов'язаний, для сімейної адаптації - структурований і гнучкий. Екстремальні рівні, зазвичай, розглядаються як проблематичні функціонування сімейної системи, що призводять до порушень [4].

Наступним методом діагностики сім'ї в період народження дитини є тест „Сімейна соціограма” (Е. Ейдемільер, О. Черемісін). Мета тесту – виявити положення суб'єкта в системі міжособистісних стосунків і визначити характер комунікацій в сім'ї (прямий або опосередкований). Цей тест належить до малюнкових проектних методик, тому виділено критерії, за якими робиться оцінка результатів тестування: число членів сім'ї, що потрапили в площу кола (порівняння кількості членів сім'ї, зображених випробовуваним з реально існуючим; член сім'ї, з яким випробовуваний знаходиться в конфліктних стосунках не потрапить у велике коло); величина кіл (більше, у порівнянні з іншими, коло, виконане для позначення випробовуваним самого себе, свідчить про достатню або завищену самооцінку, менше - про знижену самооцінку; розмір кіл інших членів сім'ї характеризує їхню значущість для випробовуваного); розташування кіл одне до одного (у площі, у центрі або у верхній частині тестового поля); дистанція між ними (віддаленість одного кола від інших може вказувати на конфліктні стосунки в сім'ї, емоційне неприйняття з боку випробовуваного або на його адресу; своєрідне „злипання”, коли кола нашаровуються одне на інше або знаходяться одне в одному, свідчить про недиференційоване „Я” цих членів сім'ї, наявність симбіотичних зв'язків) [4].

Опитувальник „Сімейні ролі” (Дж. Огден, Е. Зевін, О. Черніков) спрямований на визначення рольової структури сім'ї. До завдань опитувальника належать такі: визначити вклад кожного члена сім'ї в організацію спільного життя (ролі – обов'язки); виявити типові варіанти поведінки в конфліктних ситуаціях (ролі взаємодії); оцінити статус членів сім'ї і міру їх впливу на прийняття сімейних рішень.

В основі інтерпретації отриманих результатів лежить уявлення про те, що члени сім'ї, які частіше за інших відіграють важливі ролі, як правило, мають більшу владу в сім'ї. Ця методика дуже наочна, інформативна і в груповому варіанті може служити основою для обговорення сімейної ситуації і різниці в її сприйнятті членами сім'ї [4].

Наступною методикою дослідження сім'ї в період народження дитини є „Генограма” (М. Боуен), яка використовується з метою аналізу сімейної історії, стадій розвитку сім'ї, патернів взаємовідносин, що переходять з покоління в покоління, і подій, що передують кризі сім'ї. Генограма дозволяє швидко сприйняти велику кількість інформації про сім'ю і отримати уявлення про її потенційні проблеми. Завданнями генограми є збір інформації про таке: склад сім'ї, демографічні дані, справжній стан проблеми, історія розвитку проблеми, нещодавні події і зміни в життєвому циклі сім'ї, реакції сім'ї на важливі події сімейної історії, батьківські сім'ї кожного з подружжя, інші значущі для сім'ї люди, сімейні взаємини, сімейні ролі, важкі для сім'ї теми.

Опитувальник задоволеності шлюбом (автори В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко) призначений для оцінки міри задоволеності чи незадоволення шлюбом, що особливо може бути актуальним під час змін у сімейній системі. Цей опитувальник дозволяє оцінити взаємини в сім'ї за сімома категоріями: абсолютно неблагополучні, неблагополучні, швидше неблагополучні, перехідні, швидше благополучні, благополучні, абсолютно благополучні. Високий бал вказує на задоволеність шлюбом, низький – на незадоволеність шлюбом.

Опитувальник „Рольові очікування і домагання в шлюбі” (РОД), автором якого є А. Волкова, спрямований на: 1) вивчення уявлень подружжя про значущість в сімейному житті сексуальних стосунків, особистої спільності чоловіка і дружини, батьківських обов'язків, професійних інтересів кожного з подружжя, господарчо-побутового обслуговування, моральної і емоційної підтримки, зовнішньої привабливості партнера; 2) уточнення уявлення подружжя про бажаний розподіл ролей між чоловіком і дружиною при реалізації сімейних функцій. Результати цієї методики свідчать про ієрархію сімейних цінностей подружжя, що дає можливість зробити висновок про соціально-психологічну сумісність подружжя в сім'ї, особливо під час будь-якого кризового періоду, змістом якого є рольове переструктурування подружньої пари (наприклад, у період народження дитини). Методика містить по 36 тверджень у кожному варіанті (чоловічому і жіночому) і складається з 7 шкал: інтимно-сексуальна, шкала особистісної ідентифікації з чоловіком (дружиною), господарчо-побутова, батьківсько-виховна, шкала соціальної активності, емоційно-психотерапевтична, шкала зовнішньої привабливості. Аналіз результатів за цим опитувальником передбачає три етапи:

1. Аналіз індивідуальних показників шкали сімейних цінностей, рольових очікувань і домагань чоловіка (дружини). Отримані дані характеризують уявлення чоловіка (дружини) про ієрархію сімейних цінностей: чим більше величина балів за шкалою сімейних цінностей, тим важливіше для чоловіка (дружини) це середовище життєдіяльності сім'ї; орієнтацію дружини (чоловіка) на активну рольову поведінку шлюбного партнера (рольові очікування) і на власну активну роль в сім'ї щодо реалізації сімейних функцій (рольові домагання).

2. Порівняльний аналіз уявлень про сімейні цінності і рольові установки чоловіка і дружини. Узгодженість сімейних цінностей характеризується різницею балів показників шкали сімейних цінностей чоловіка і шкали сімейних цінностей дружини. Чим менша різниця, тим більше узгодженість уявлень подружжя про найбільш значимі сфери життєдіяльності сім'ї. Різниця до 3 балів дозволяє припустити відсутність у подружжя проблемних взаємовідносин, тоді як розбіжність більше 3 балів свідчить про досить високу міру конфліктності стосунків у парі.

3. Визначення міри рольової адекватності подружньої пари у п'яти сферах міжособистісної взаємодії в сім'ї (господарчо-побутова шкала, батьківсько-виховна, шкала соціальної активності, емоційно-психотерапевтична, шкала зовнішньої привабливості). Адекватність рольової поведінки чоловіка і дружини залежить від відповідності рольових очікувань рольовим домаганням подружжя. Рольова адекватність чоловіка оцінюється на основі підрахунку різниці балів оцінок рольових домагань дружини і рольових очікувань чоловіка; відповідно, рольова адекватність дружини дорівнюватиме різниці балів, що характеризують

рольові домагання чоловіка і рольові очікування дружини. Чим менше різниця, тим більше рольова адекватність чоловіка (дружини), і, отже, орієнтації дружини (чоловіка) на особисте виконання певної функції відповідають установкам чоловіка (дружини) на активну роль шлюбного партнера в сім'ї. Аналізуючи міру узгодженості сімейних цінностей чоловіка і дружини, необхідно акцентувати увагу на тих сімейних цінностях, які характеризуються найменшим збігом, оскільки їх неспівпадіння є однією з причин рольової невідповідності в подружній парі і, отже, конфліктогенним чинником, що дестабілізує міжособистісні стосунки в сім'ї [4].

Отже, вивчення сучасної сім'ї крізь призму її життєвого циклу дозволило висвітлити основні процеси, характерні для неї як для системи. Функціонування сім'ї у період народження дитини вважається сімейною кризою, яка характеризується: труднощами перерозподілу функцій та ролей у зв'язку з появою сімейних підсистем, встановленням нових правил, кордонів, територій, формуванням коаліцій з представників найстаршого та наймолодшого поколінь, складністю самореалізації жінки-матері, ослабленням подружньої підсистеми, сексуальними дисгармоніями та ін.

Нами було розроблено методика дослідження сім'ї в період народження дитини. З урахуванням показників функціонування сімейної системи було підібрано методи діагностики сім'ї в період народження дитини. Визначення сімейної згуртованості здійснювалося за допомогою опитувальника „Шкала сімейної адаптації і згуртованості” (FACES - 3), опитувальника задоволеності шлюбом, тесту „Сімейна соціограма”. Діагностування внутрішніх і зовнішніх меж сім'ї проводилося за допомогою методики „Генограма”. Особливості рольової взаємодії сім'ї було визначено за допомогою методик „Сімейні ролі”, „Рольові очікування і домагання в шлюбі”. Подальше наше дослідження було спрямоване на діагностику сім'ї в період народження дитини та визначення сутності соціально-педагогічного патронажу як технології підтримки сім'ї у кризовій ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Т. В. Семейная психология : [учеб. пособие] / Т.В. Андреева – СПб. : Речь, 2005. – 244 с.
2. Гулина М. А. Психология социальной работы / М. А. Гулина. – СПб. : СПбГУТ, 2000. – 276 с.
3. Меньшутин В. П. Помощь молодой семье : [заметки психолога] / В. П. Меньшутин. – М. : Мысль, 1987. – 203 с.
4. Олифирович Н. И. Психология семейных кризисов / Н. И. Олифирович, Т. А. Зинкевич-Куземкина, Т. Ф. Велента. – СПб. : Речь, 2006. – 360 с.
5. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / под ред. Е. Г. Силяевой]. – [2-е изд., стереотип]. – М. : Издательский центр “Академия”, 2004. – 192 с.
6. Руководство по оценке и междисциплинарному ведению случая для оказания помощи детям и семьям, находящимся в социально опасном положении или в трудной жизненной ситуации / [под ред. Л. В. Смыкало]. – СПб. : «Врачи детям», «Эвричайлд», 2008. – 120 с.
7. Соціальні служби – родині : Розвиток нових підходів в Україні, (перевидання) / [за ред. І. М. Григи, Т. В. Семигіної]. - К. : КМА, 2003. - 128 с.
8. Трубавіна І. М. Консультування сім'ї : [науково-методичні матеріали] / І. М. Трубавіна. – Частина І. – К. : ДЦССМ, 2003. – 88 с.
9. Шнейдер Л. Б. Психология семейных отношений : курс лекций / Л. Б. Шнейдер. – М. : Апрель-Пресс, ЭКСМО-Пресс, 2000. – 512 с.

REFERENCES

1. Andreeva T. V. Semejnaja psihologija : [ucheb. posobie] / T.V. Andreeva – SPb. : Rech', 2005. – 244 p.
2. Gulina M. A. Psihologija social'noj raboty / M. A. Gulina. – SPB. : SPbGUT, 2000. – 276 p.
3. Men'shutin V. P. Pomoshh' molodoj sem'e : [zametki psihologa] / V. P. Men'shutin. – M. : Mysl', 1987. – 203 p.
4. Olifirovich N. I. Psihologija semejnyh krizisov / N. I. Olifirovich, T. A. Zinkevich-Kuzemkina, T. F. Velenta. – SPb. : Rech', 2006. – 360 p.
5. Psihologija semejnyh otnoshenij s osnovami semejnego konsul'tirovanija : [ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenij / pod red. E. G. Siljaevoj]. – [2-e izd., stereotip]. – M. : Izdatel'skij centr "Akademija", 2004. – 192 p.
6. Rukovodstvo po ocenke i mezhdisciplinarnomu vedeniju sluchaja dlja okazanja pomoshhi detjam i sem'jam, nahodjashhimsja v social'no opasnom polozhenii ili v trudnoj zhiznennoj situacii / [pod red. L. V. Smykalo]. – SPb. : «Vrachi detjam», «Jevrichajld», 2008. – 120 p.
7. Social'ni sluzhbi – rodini : Rozvitok novih pidhodiv v Ukrayini, (perevidannja) / [za red. I. M. Grigi, T. V. Semiginoj]. – K. : KMA, 2003. – 128 p.
8. Trubavina I. M. Konsul'tuvannja sim'yi : [naukovo-metodichni materialy] / I. M. Trubavina. – Chastina I. – K. : DCSSM, 2003. – 88 p.
9. Shnejder L. B. Psihologija semejnyh otnoshenij : kurs lekcij / L. B. Shnejder. – M. : Aprel'-Press, JeKSMO-Press, 2000. – 512 p.

УДК 378.041(091)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ

Овсяннікова В.В., к. психол.н., доцент

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна

victoriya.ovsyannikova@list.ru

У статті виділяються й теоретично обґрунтовуються педагогічні умови саморозвитку особистості студента в освітньому просторі педагогічного коледжу. Подається аналіз поняття «умова» як суттєвого компоненту педагогічного комплексу. Виходячи із структурних компонентів процесу саморозвитку автор виділяє педагогічні умови саморозвитку студента в освітньому просторі педагогічного коледжу. Як перша педагогічна умова саморозвитку особистості студента в освітньому просторі педагогічного коледжу розглядається організація освітнього процесу з вираженою орієнтацією на професію вчителя як цінність. Наголошується, що психологічним механізмом орієнтації студентів на професію як цінність є інтеріоризація соціально значущих цінностей, а педагогічним забезпеченням даного процесу виступає ціннісна взаємодія «викладач - студент» в освітньому просторі педагогічного коледжу. Як друга педагогічна умова саморозвитку студента в освітньому просторі педагогічного коледжу визначається інтеграція освітніх технологій саморозвитку особистості студента. На думку автора, найбільш ефективними є особистісно-орієнтована, діалогова та проблемна технології освіти студентів. Третьою умовою саморозвитку особистості студента в освітньому просторі педагогічного коледжу виділяється актуалізація рефлексивності особистості студента педагогічного коледжу. Однією з підстав актуалізації рефлексії є взаємодія суб'єктів освітнього процесу в педагогічному коледжі.

Ключові слова: умова, ціннісна взаємодія, інтеграція, рефлексія.